

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

INTERNATIONAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2025.34.010>

УДК 327.5/316.62.321.011.7

Андрій Мартинов

д-р. іст. наук, проф., пров. наук. співроб.

Інститут історії України НАН України

01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: martynov.andriy15@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

Scopus ID: 58682562800

«ВЕЛИКА СТРАТЕГІЯ» ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: МІЖ РОЗШИРЕННЯМ І ВИКЛИКАМИ БЕЗПЕЦІ

Мета статті полягає в аналізі процесу формування, корегування та реалізації «великої стратегії» Європейського Союзу. Ці тенденції втілюються за умов стрімкої трансформації міжнародних відносин. Методологія дослідження ґрунтується на використанні конкретно-історичного аналізу актуального етапу європейської інтеграції, проблемно-хронологічному, структурно-функціональному, компаративному методах. Наукова новизна статті обумовлена підходом до розгляду існуючих протиріч між потребами прийняття нових держав-членів Європейського Союзу та ризиками безпеки для Європи, які виникли внаслідок розпаду постбіполярної системи безпеки. Це створює нові можливості й ризики. У висновках зазначається, що формування «великої стратегії» має відбуватися на інституційній основі. Ця основа «розвивається» подвійною моделлю національної і транснаціональної політики в Європейському Союзі. Внаслідок цього Європейська Рада, Європейська Комісія, Європейський парламент покликані бути інституційними ініціаторами формування «великої стратегії». Корегування «великої стратегії» інспіруються національними урядами країн-членів Європейського Союзу та проводяться в інститутах ЄС через механізми міністерських нарад. В ідеальній

моделі реалізація «великої стратегії» Європейського Союзу має бути консолідованим результатом функціонування національного й наднаціонального рівнів політики ЄС. У реальній політиці на етапах формування, корегування та реалізації «велика стратегія» стикається зі специфічними проблемами. Ці складнощі проявляють себе як у спільній зовнішній політиці ЄС, так і спільній оборонній політиці ЄС.

Ключові слова: «велика стратегія», Європейський Союз, європейська інтеграція, спільна зовнішня політика, спільна оборонна політика.

Andriy Martynov

Doctor of History, Professor, Leading Researcher
Institute of History of Ukraine
the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskiyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: martynov.andriy15@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>
Scopus ID: 58682562800

THE EUROPEAN UNION “GRAND STRATEGY”: BETWEEN ENLARGEMENT AND SECURITY CHALLENGES

The purpose of the article is to analyze the process of forming, adjusting and implementing the European Union “grand strategy”. These trends are being implemented in the context of rapid transformation of international relations. The research methodology is based on the specific historical analysis of the current stage of European integration, problem-chronological, structural-functional, comparative methods. The scientific novelty of the article is due to the approach to considering the existing contradictions between the needs of accepting new member states of the European Union and security risks for Europe, which arose as a result of the collapse of the post-bipolar security system. This creates new opportunities and risks. The conclusions note that the formation of the “grand strategy” should take place on an institutional basis. This basis is “eroded” by the dual model of national and transnational politics in the European Union. As a result, the European Council, the European Commission, and the European Parliament are called upon to be institutional initiators of the formation of the “grand strategy”. Adjustments to the “grand strategy” are inspired by the national governments of the European Union member states and are carried out in the EU institutions through the mechanisms of ministerial meetings. In an ideal model, the implementation of the “grand strategy” of the European Union should be a consolidated result of the functioning of the national and supranational levels of EU policy. In real

politics, at the stages of formation, adjustment and implementation, the “grand strategy” faces specific problems. These difficulties manifest themselves in both the EU common foreign policy and the EU common defense policy.

Keywords: *“grand strategy”, European Union, European integration, common foreign policy, common defense policy.*

Російська війна проти України, яка триває з лютого 2014 р., зруйнувала постбіполярну європейську систему безпеки та створила невідворотні екзистенційні виклики для Європейського Союзу. Внаслідок цього актуалізувалась проблема удосконалення «великої стратегії» подальшого розвитку європейської інтеграції. Під поняттям «велика стратегія» мається на увазі не один нормативний документ, який має дати «універсальну відповідь» на нагальні питання, а система стратегій, яка охоплює усі найважливіші напрямки діяльності Європейського Союзу.

Впродовж 1990-х — початку 2000-х років Європейський Союз спромігся реалізувати «велику стратегію» двох швидкостей: одночасного розширення на схід та поглиблення якості процесу європейської інтеграції. Результатом втілення цієї політики стало прийняття до ЄС спочатку десяти країн (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Кіпр, Мальта), а потім ще двох країн (Болгарія і Румунія), нарешті в 2013 р. Хорватії. Наслідком якісного удосконалення процесу європейської інтеграції стало запровадження в 1999 р. Монетарного союзу та введення спільної європейської грошової одиниці євро. Стабільні інститути Європейського Союзу давали адекватну відповідь на ці виклики. Після масштабних розширень Євросоюзу 2004 р. і 2007 р. німецький дослідник В. Вессельс звертає увагу на те, що політична система Євросоюзу є функціональною та ефективною¹.

Однак російська агресія проти України (2014) та хаос на Близькому Сході, який настав після суперечливих змін «арабської весни» 2011 р., спровокували появу нових викликів для Європейського Союзу (нелегальна міграція, виклики безпеці, посилення економічної турбулентності). Одним із наслідків цього став успішний для європейських скептиків референдум 23 червня 2016 р. щодо виходу Великої Британії з Європейського Союзу. Відтоді, на нашу думку, в сучасній історії європейської інтеграції виникла актуальна криза формування нової «великої стратегії», покликаної дати відповідь на подальше розширення ЄС та на виклики європейській безпеці. Складнощі з осмисленням необхідності втілення такої нової «великої стратегії» Євросоюзу обумовлені ускладненням політичного середовища ЄС. Структурно можна виділити декілька «мереж» різних інтересів у Європейському Союзі. Одну з них формує Велика Британія, яка після виходу з ЄС намагається формалізувати власне «коло

впливу», залучаючи Польщу, Литву, Латвію, Естонію, Данію, Швецію, Фінляндію. Натомість Німеччина і Франція, які історично є «ядром» Євросоюзу, попри внутрішньополітичні та економічні проблеми, намагаються зберегти консолідований Євросоюз, не розділений за економічними та регіональними інтересами. Ситуація ускладнюється інтенціями адміністрації 47-го президента США Д. Трампа створити в Євросоюзі зручне для себе політичне ультраправе європейсько-скептичне середовище. З цією метою Д.Трамп змінює інструментарій євроатлантичних відносин, властивий проєвропейській адміністрації Дж. Байдена. Йдеться про використання тиску на Євросоюз у митних торговельних справах, вимоги збільшити військові видатки до п'яти відсотків, збільшення обсягів купівлі нафти й газу американського видобутку². Глибина викликів, які впливають на Європейський Союз, вимагає стрімкої корекції «великої стратегії», або навіть швидкого формування нової «великої стратегії». Безумовно, щодо цієї мети є історичний запит, але спробуємо пошукати відповідь на риторичне питання, чи європейські еліти, громадська думка європейських держав готові дати адекватну відповідь на ці імперативні виклики.

Глобальна нестабільність створює стратегічну невизначеність. За цих обставин важливо не допустити проявів тенденції розвитку соціальних процесів у напрямку стратегічного «глухого кута». У класичному розумінні стратегія передбачає наявність трьох ключових елементів: довгострокову мету; курс дій, спрямованих на досягнення мети; розподіл ресурсів. У демократичному суспільстві, чи то національному, чи наднаціональному провідним фактором визначення стратегії є взаємодія в політичному процесі між елітними групами й суспільною думкою. Гібридна війна породила стратегію двозначності. Реалізм без планів — це відмова від дій, але й ідеал без дій — це зречення. Демократичні політичні системи, які залежать від результату найближчих виборів, об'єктивно мають менший обрій планування, порівняно з персоналістськими автократіями.

Стратегічна невизначеність за умов російсько-української війни визначає тактику дій: 1) прийняття задовільного варіанту без отримання додаткової інформації та розгляду альтернатив у сподіванні, аби становило хоч трошки поліпшилося; 2) тактика елімінації за параметрами, які апріорі не влаштовують суб'єкта; 3) тактика ескалації веде до відсутності певної мети; 4) тактика оптимізації полягає у збільшенні розгляду кількості альтернатив із метою максимальної зміни становища. Стратегічна культура — це історичний досвід застосування великих стратегій.

Стратегія переглядається внаслідок корекції планів під впливом дефіциту ресурсів, внутрішніх і зовнішніх обставин. Вплив на формування стратегії мають актори, ресурси, інститути. Стратегії часто аморальні,

позаяк розраховані на довгострокове досягнення цілей, що є стратегією нормалізації.

У 2001 р. видана книга колишнього радника президента США Р. Рейгана Едварда Люттвака «Стратегія: логіка війни і миру». Автор зазначає, що стратегія визначає форми війни і протиборства народів, навіть у мирний час. За його концепцією, логіка стратегії розгортається на горизонтальному рівні, що обумовлює прагнення ворогуючих сторін здолати одна одну, та на вертикальному рівні, де взаємодіють технічні, тактичні, оперативні умови конфлікту³. Кожен рівень стратегії має власну реальність, але дуже рідко виявляється незалежним від рівнів, розташованих вище або нижче. На рівні політичної стратегії завжди панують політичні рішення й політичні інтереси. Символ може бути важливішим за стратегічні розрахунки⁴. Коаліції, які створюють для опору ворогові, ненадовго переживають своїх ворогів. Дипломатія, пропаганда, таємні операції та зумовлені конфліктами економічні заходи контролю і втручання («геоекономіка») — все підвладне логіці стратегії⁵. Те, що неможливо досягнути воєнним шляхом, може бути досягнуто дипломатією. Жодного разу не завдавши поразки в битві значному американському угрупованню, північні в'єтнамці перемогли, успішно використовуючи дипломатію і пропаганду, зруйнували американський політичний консенсус, що підтримував війну, і в підсумку американцям довелося вивести свої війська. Однак буває, що «компетентного лідерства недостатньо без солдатів, готових іти назустріч небезпеці»⁶. Люттвак наголошує, що «велика стратегія існує всередині міжнародної політики, але не збігається з її кордонами»⁷. Кожен уряд керується власними цілями, нехай навіть вони не декларуються публічно, і тому оцінює один і той самий підсумок по-своєму: один уряд може трактувати збереження статус-кво як величезний успіх, а інший вбачатиме тут нищівну поразку. Будь-яка схема великої стратегії вимагає скоординованих дій у сфері дипломатії, пропаганди, секретних операцій у економічній сфері та у військовій політиці.

Професор військових досліджень Королівського коледжу Лондона Лоуренс Фрідман у 2013 р. видав наукову працю «Стратегія: історія». У книзі проаналізовано роль стратегії у історії людської цивілізації від давнини до сьогодення як способу політичного, воєнного та економічного методу планування. Стратегія потрібна щоразу, коли виникає потреба оцінити необхідні ресурси, їх ефективне застосування й відповідну послідовність їх використання⁸. Автор визначає стратегію як «підтримання рівноваги між метою, способами та засобами; формування цілей; а також ресурси та методи, доступні для досягнення таких цілей»⁹. Стратегія є головним політичним мистецтвом. Розглядаються альтернативні стратегії знищення або виснаження. Стратегія непрямих дій пов'язана з виклю-

ченням супротивника з гри, а не його знищення. Поки наддержави були впевнені у своїй здатності до взаємного гарантованого знищення, відносини між ними залишалися стабільними. Війни США у В'єтнамі та СРСР і США у Афганістані показали, як ядерні держави можуть програти війни партизанам. Стратегія без тактики — найповільніший шлях до перемоги. Тактика без стратегії — це метушня перед поразкою.

Співробітник «Атлантичної ради» Ш. Макфейт визначає велику стратегію як синхронізацію дій країни в закордонних справах. Велика стратегія подібна до керма: без нього країна стратегічно дрейфує в бурхливому морі міжнародних відносин¹⁰. Вітчизняні дослідники О. Потехін, Ю. Клименко наприкінці монографії «Геополітика проти безпеки» ставлять питання: треба ще з'ясувати, які саме стратегії відповідають критерію «великих» (щодо імперських геополітичних сумнівів немає), які є стратегіями середнього рівня або нижчого за середній¹¹.

У монографії 2009 р. колишній спічрайтер президента Європейської комісії Германа ван Ромпея Луук ван Міделаар пише, що в 2018 р. Європейський Союз зіштовхнувся з такими авторитарними лідерами, як Путін у Росії, Сі Цзінпін у Китаї, Ердоган у Туреччині, Трамп у США¹². Автор виділяє три стратегії: «німецька» стратегія спирається на історичну чи культурну ідентичність, яку поділяють правителі та їхні піддані; «римська» стратегія покладається на переваги, які люди отримують від працездатної політичної системи; «грецька» стратегія спирається на періодичне схвалення громадськістю тих представників, які ухвалюють рішення від її імені.

Також Луук ван Міделаар констатував, що до 2022 р. «стратегічна безтурботність йшла пліч-о-пліч з геополітичною бездіяльністю»¹³. За три тижні після Брекситу у липні 2016 р. Г. Кіссінджер констатував, що «жоден європейський діяч не висловив бачення майбутнього Європи. Вони є континентом, який розбудовував світ міжнародних відносин. Однак ніхто не виявив прозорливості Черчилля. Вони говорять про тактичні питання, але при цьому зрікаються сутності того, за що вони боронилися і що представляли в історії»¹⁴. Кіссінджер вважав, що порядок важливіший за свободу. Через порядок можна прийти до свободи, а через хаос ні.

В історіографії професоркою Donau-Universität Ульрікою Гуеро чітко сформульована недержавна стратегія створення «Європейської республіки». Йдеться про її монографію «Чому Європа має бути республікою», яка вийшла друком 2017 р. відразу після BREXIT. На її думку, «брюссельська владна трилогія: Європейська Рада, Європейський парламент, Європейська комісія не здатні думати про Європу по-новому»¹⁵. В авторському баченні до століття закінчення Другої світової війни, тобто до

2045 р., треба створити децентралізовану, демократичну, соціальну Європейську республіку. Ця республіка має покінчити з національним концертом «Сполучених штатів Європи». Це має бути Європа децентралізована, постнаціональна, парламентська республіка. Поняття республіка пов'язане зі спільним історичним європейським спадком. Ключова семантика поняття пов'язана з політичною рівністю прав громадян та раціональним управлінням суспільними справами. За авторською версією, така республіка має спиратися на європейські регіони, на постіндустріальну економіку послуг, матиме за соціальну опору молодь і жінок. На думку авторки, чоловічий дискурс європейської інтеграції спровокував кризу¹⁶. На шляху формування цієї європейської республіки треба буде зіштовхнутись із структурними проблемами популізму й націоналізму¹⁷. Відсутність функціонального європейського республіканського політичного союзу максимально ускладнює роботу демократії, яка опинилась у вакуумі між структурами Європейського Союзу і структурами національних держав-членів¹⁸. Це дає аргументи правим і лівим популістам грати на протиставлення народів і еліт.

На думку У. Гуеро, республіканська утопія європейської інтеграції повертає ЄС до витоків кантіанських ідей як сприйняття республіки, що інтегрує громадянські і соціальні права¹⁹. Соціальні мережі здатні забезпечити процес реального представництва різних інтересів та пошуку консенсусу між діаметральними інтересами мирним шляхом. Європейська республіка має бути союзом громадян, а не союзом національних держав²⁰. Політичним фундаментом Європейської республіки в її стратегічному вимірі мають бути ідеї космополітизму й комунітаризму. Ці ідеї, концептуально оформлені У. Гуеро, зіштовхнулись із контраргументацію європейських ультраправих скептиків.

Зокрема, британський інтелектуал Дуглас Мюррей у монографії «Самознищення Європи. Імміграція, ідентичність, іслам», яка побачила світ також у 2017 р., показав, як криза колективної ідентичності, зменшення кількості християн, гіпертрофоване почуття провини серед громадян європейських країн за колоніальне минуле, слабкість і безвідповідальність еліт створюють ідейний вакуум, який заповнюють наративи нових «мирних» завойовників²¹. В умовах виборчої кампанії червня 2024 р. до Європейського парламенту німецькі експерти «Фонду наука і політика» на 144 сторінках проаналізували стратегію Європейського Союзу. Виділено десять ключових проєктів, які мають змінити образ Євросоюзу²².

В історіографії склалося розуміння того, що «стратегія є мистецтвом досягнення кінцевої мети. Стратегія є не тільки набором потенційних дій, а і їх практичною реалізацією. Призначення стратегії — це керівництво

діями в умовах протидії, боротьби, конкуренції, конфлікту, війни»²³. Звичайно, «принципи військової стратегії дещо відмінні від принципів політичної стратегії. Це такі принципи як: цілеспрямованість, наступальність, масованість, маневреність, гнучкість, економія сил та засобів, єдність управління, несподіваність»²⁴. Визначають стратегію страуса, стратегію яструба, стратегію контрольованої ескалації, яка будується на суворому підрахунку втрат і придбань як своїх, так і супротивника. Асиметричні стратегії є системами положень і настанов, а також рішень, які базуються на врахуванні дисбалансу в силі і ресурсах, у реалізації нерівнозначних інтересів та цілей, неадекватності дій, нетиповості методів і механізмів досягнення кінцевої мети²⁵. Ф. Фукуяма нагадує, що «лібералізм знижує градус політичної напруги, знімаючи з порядку денного проблему кінцевих цілей: можете вірити в що хочете, але робіть це в приватному житті й не намагайтеся нав'язати свої погляди співгромадянам»²⁶. Тобто Євросоюз як ліберальний інтеграційний проект має проблеми з Великими цілями і Великими стратегіями.

Велика стратегія — це мета, яка має мотивувати та давати енергію для її досягнення. Коли люди не сходяться в головному, вони розходяться через дрібниці. Стратегія — це ієрархія цілей, яка ґрунтується на виділенні головних протиріч та загальних задач, які є можливість вирішувати. Головним критерієм є не тільки просторово-часові параметри, а й цільові завдання. Політичний реалізм виходить з наступних тез: 1. Держави є головними акторами у світових справах. 2. Міжнародне середовище суворо карає держави, якщо вони нездатні захищати свої життєві інтереси, або переслідують цілі, які перевищують наявні в них засоби, тому держави чутливі до втрат. 3. Міжнародна анархія є принциповою силою, що визначає мотиви та дії держав. 4. Держави в стані анархії піклуються про власну силу та безпеку, схильні до конфліктів та конкуренції, часто нездатні до співробітництва, навіть якщо мають спільні інтереси. 5. Міжнародні інституції тільки в маргінальній спосіб впливають на перспективи співробітництва²⁷. Тож стан наукового дослідження зазначеної проблеми свідчить, що маємо справу з фундаментальними протиріччями між державними і громадянськими структурами, зорієнтованими на формування стратегій.

Мета статті полягає в розгляді «великої стратегії» Європейського Союзу, орієнтованої на розширення на Західні Балкани та Східну Європу за умов російських викликів європейській безпеці.

Стратегія Європейського Союзу має свою еволюцію у директивних документах. Однак в 2000-х роках чіткою стала тенденція на кожну актуальну «секторальну» проблему виробляти окрему стратегію. Наприклад, у форматі спільної зовнішньої політики в червні 2024 р. розробили

стратегію цивільної безпеки для країн Центральної Америки й Карибського моря²⁸. Звичайно, є окрема стратегія Європейського Союзу щодо кібернетичної безпеки²⁹. Продовженням секторальних стратегій є проєкт перетворення європейської економіки на екологічно нейтральну до 2050 року³⁰. Є ще окрема «морська стратегія» Європейського Союзу³¹. Найкритичніший політичний резонанс мала стратегія Євросоюзу щодо міграційної політики³². Велика кількість «малих» секторальних стратегій не може замінити «велику» стратегію.

Хиткість такого підходу демонструє вразливість «м'якої сили» Європейського Союзу. Це обумовлено тим фактом, що Європейський Союз не вибудовує систему інформаційного домінування, російсько-українська війна показала, що прицільні санкції фінансово не знекровлюють ворожі еліти, слабкими є комунікаційні стратегії для перемоги в битві інтерпретацій. Повномасштабна російська війна проти України 2022–2024 рр. послабила Європейський Союз на користь США і Китаю.

Перемога суб'єктів міжнародних відносин, які дотримуються ліберальних цінностей, у першій «холодній війні» дала потужний поштовх розвитку процесу європейської інтеграції. 1 листопада 1993 р. набув чинності Маастрихтський договір, який накреслив задачі одночасного поглиблення якості інтеграції та прийняття до лав об'єднаної Європи колишніх посткомуністичних держав. Наступні десять років новітньої історії процесу європейської інтеграції були зорієнтовані на проведення внутрішніх реформ та підготовку країн-претендентів на вступ у Європейські Спільноти. Можна вважати, що вирішення цих завдань було своєрідною формою великої стратегії, яка забезпечила успіх процесу європейської інтеграції. Розширення ЄС 1995 р. (коли вступили Австрія, Швеція, Фінляндія), 2004 р. (приєдналися Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Кіпр, Мальта), 2007 р. (до ЄС долучилися Болгарія, Румунія), 2013 р. (членом ЄС стала Хорватія) вивели процес європейської інтеграції на нові обрії. Однак перемога європейських скептиків у Великій Британії на референдумі 23 червня 2016 р. поставила під сумнів зазначену велику стратегію Європейського Союзу. Люди виявилися не готовими, що у певних сферах останнє слово буде не за окремими країнами, а за Європою з єдиною валютою і спробами проведення спільної зовнішньої і безпекової політики.

РФ, розв'язавши в лютому 2014 р. «гібридну війну» проти України, взяла курс на дискредитацію процесу європейської інтеграції як успішної альтернативи авторитаризму. Союзниками Кремля стали європейські скептики, які переконують громадськість у тому, що великі ідеї, які після 1945 р. надихали Європу, нібито втратили свою привабливість, щоби бути заміненими бюрократичними технічними особливостями інститутів

ЄС. Революція Гідності в Україні засвідчила, що люди платять життям за свій європейський вибір. Масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р. максимально актуалізувало європейську дискусію щодо розширення ЄС. Знову постало питання модернізації великої стратегії Європейського Союзу.

Велика стратегія має бути динамічною і гнучкою й потребує постійного балансування ресурсів, необхідних для стримування нових загроз. Велика стратегія використовує всі ресурси, а не тільки воєнні. Вона може бути наступальною чи оборонною. Велика стратегія витримує випробування часом та функціонує незалежно від політичних ідеологій, керівників чи режимів. Це особливо важливо, адже Китай і РФ використовують проти Європейського Союзу як фортеці лібералізму інформаційно-психологічну війну, економічну війну, юридичну війну, тероризм, кібернетичні війни. Натомість Європейський Союз, на відміну від США доби «холодної війни», не має великої стратегії, спрямованої на стримування РФ і Китаю. Тоді США намагалися збільшити свій вплив і мінімізувати можливості СРСР за кордоном. Проте США уникали прямого зіткнення із СРСР, щоби запобігти ядерній війні. Водночас США прагнули запобігти ефекту доміно поширення радянського впливу у ключових регіонах світу. Крім того, Вашингтон стримував Кремль також за допомогою інших стратегій: ядерного стримування, співробітництва у форматі воєнно-політичних союзів, таємних операцій, проксі-війн у таких місцях, як Корея або В'єтнам, відкидання комуністичного впливу через програми підтримки демократичних країн. Ця велика стратегія використовувалася кожною адміністрацією, хоча демократи й республіканці застосовували до неї свою тактику. Британська імперія мала велику стратегію, яка проіснувала понад п'ятсот років від часів королеви Єлизавети I до Суецької кризи 1956 року, хоча не мала у своєму фокусі уваги одного ворога, адже у Британії, як відомо, немає постійних друзів і ворогів, а є стабільні інтереси. Британська велика стратегія мала п'ять складників: перетворити країну на острівну фортецю, підтримувати панування на морі для захисту морських шляхів і торгівлі, не дозволяти загнати британське військо у глухий кут на материковій Європі та зіштовхувати європейських конкурентів між собою. Згадана стратегія працювала фактично до закінчення історії колоніалізму.

Після перемоги в «холодній війні» США модернізували свою велику стратегію. Вони прагнуть залишатися наддержавою, створювати порядок, заснований на правилах, підтримувати військове домінування та розгортання сил у глобальному масштабі, зберігати економічне домінування (долар як світова валюта), підтримувати культурне домінування (англійська як універсальна мова, розвинена індустрія розваг поп-культури),

сприяти демократії та вільній торгівлі. Яскравий приклад такої стратегії дає адміністрація Дж. Байдена, яка скористалася з масштабування російської агресії проти України, що послабило економічний потенціал ЄС, та консолідувала євроатлантичну спільноту на підтримку України³³.

31 серпня 2023 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС обговорювались перспективи розширення Євросоюзу до 2030 року. Триває дискусія з приводу часових меж прийняття нових держав, кола цих держав. Це може бути навіть Велика Британія, де соціологічні опитування фіксують зростання популярності ідеї повернення до Євросоюзу. Зазначена тенденція може проявити себе вже на британських парламентських виборах 2024 року. Тривалі суперечки в ЄС обумовлені питанням інтеграції незалежних держав Західних Балкан. Найбільш готовими до вступу в ЄС здаються Чорногорія і Республіка Північна Македонія. Можливість прийняття Албанії, Косово пов'язана з позицією ще однієї держави-кандидата на вступ до ЄС — Сербії. Євросоюз із 1995 р. несе відповідальність за єдність постконфліктної Боснії і Герцеговини. Російська війна проти України ускладнює європейські інтеграцію причорноморських країн: Грузії, Молдови, України. Традиційно відкритим є питання європейської інтеграції Туреччини.

Ймовірне розширення 2030 р. може провести до ЄС ще більш різноманітні за цивілізаційною ідентичністю країни: ісламські Албанію, релігійно строкату Боснію і Герцеговину, Туреччину, православні Грузію, Молдову, Україну, Сербію, Чорногорію, Республіку Північна Македонія. Однак таке розширення може повернути Євросоюзу суб'єктність на міжнародній арені та конкурентні переваги щодо США і Китаю. Адже російська війна проти України позбавила Євросоюз дешевих російських ресурсів і китайського ринку збуту. Отже, економічні й геостратегічні мотиви штовхають ЄС до нового масштабного розширення, але консерватизм європейських скептиків перешкоджатиме цьому процесу, який має свою історичну логіку, адже реконструює Римську імперію до її розколу на Західну і Східну імперії.

Заявку на вступ до Євросоюзу може подати будь-яка європейська держава, яка визнає й поважає фундаментальні принципи Європейського Союзу. Рішення про прийняття одноголосно виробляє Європейська Рада після проведення відповідних консультацій з Європейською Комісією та отримання згоди Європейського парламенту. Умови приєднання та всі пов'язані з нею питання врегульовує спеціальна угода між державами-членами та державою-кандидатом. Це забезпечує право кожної держави-члена накласти вето на вступ нової держави до Євросоюзу. Балканське розширення за рахунок Болгарії та Румунії, яке відбулося 1 січня 2007 року, поставило проблему нестабільності в Південно-Східній Європі на

актуальний порядок денний зовнішньої політики Європейського Союзу. Гострими в цьому регіоні виглядають міждержавні суперечки. Туреччина сподівалася на те, що ісламізація Балкан сприятиме її просуванню до Європейського Союзу. Водночас залишається гострою суперечка між Грецією та Македонією щодо назви останньої. Афіни відкинули варіанти назв: «Верхня Македонія», «Північна Македонія», «Вардарська Македонія». Суперечка тривала з 1991 р., коли Республіка Македонія стала незалежною внаслідок розпаду Югославії. У квітні 2005 р. Македонія відкинула назву «Республіка Македонія — Скоп'є». Внаслідок цього протистояння Греція у квітні 2008 р. заблокувала вступ Македонії до НАТО.

Для Туреччини у грудні 2002 р. було розроблено спеціальний план вступу до Євросоюзу. На переговори, які, нагадаємо, розпочалися в лютому 2005 р., відвели 10–15 років. Можливо, в результаті переговорів буде вирішено, що вступ Туреччини відбуватиметься відповідно до складної процедури з тривалим перехідним періодом та внесенням застережень щодо винятків, а також захисних застережень, спрямованих на регулювання особливо чутливих сфер. Туреччина залишається стурбованою ситуацією в Іраку, зважаючи на перспективу створення держави Курдистан. Адже це означатиме фактичний розподіл території Туреччини. В окремих важливих для Туреччини сферах особливий статус може наблизитися до «привілейованого партнерства». Туреччина, зокрема, не сприймає ультимативну передумову визнати геноцид вірмен в обмін на прогрес щодо вступу країни в Європейський Союз. Молоді турки виступають проти заборони в Туреччині ісламістських партій, коли в Європі дозволені партії, які мають назву «християнські». Щоправда, окрім назви нічого християнського в цих партіях більше немає. Турки матимуть більшість у Європейському парламенті. Відкритим залишається питання адаптації шариату до європейського права. Тривають переговори про вступ до ЄС із Північною Республікою Македонія, яка у грудні 2005 р. отримала статус кандидата, в червні 2006 р. розпочалися переговори з Туреччиною. 12 червня 2006 р. Албанія підписала угоду про асоціацію і стабілізацію, 15 жовтня 2007 р. аналогічну угоду підписала Чорногорія, 29 квітня 2008 р. Сербія, 16 червня 2008 р. Боснія і Герцеговина. Для просування процесу європейської інтеграції балканських країн у 2001 р. було розроблено спеціальну фінансову програму Community for Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation — CARDS, яка передбачає розвиток державних інститутів і законодавства, зміцнення демократії, верховенства права і прав людини, становлення громадянського суспільства й незалежних ЗМІ, забезпечення функціонування ринкової економіки, проведення структурних реформ. До 2010 р. за цією програмою було витрачено 5 млрд євро. Однак поки що немає чіткого розуміння, коли балканські країни досягнуть критеріїв членства в ЄС.

Ревізіоністські держави на кшталт РФ і КНР кидають виклик великій стратегії США і ЄС. Сили тривалого хаосу в міжнародних відносинах вимагають нової редакції великої стратегії Європейського Союзу. Можлива спільна велика стратегія ЄС і США має забезпечувати зони порядку, перешкоджати тим, хто примножує хаос, підтримувати свободу дій у зонах хаосу, сприяти вільному обігу ідей та інформації. Довіра — це влада в міжнародних відносинах.

Після закінчення «холодної війни» (1945–1991 рр.) багатьом здавалося, що ліберальна демократія є безальтернативним магістральним шляхом подальшого історичного розвитку. Проте після терактів 11 вересня 2001 р. на території США стало зрозуміло, що ліберальні демократії вступили в запеклу конфронтацію з домодерними уявленнями частини ісламського світу та з автократичним варіантом розвитку ринкової економіки. Комуністична партія Китаю прагне перебудувати світовий порядок, що зведений на принципах демократії, прав людини і свободи слова. Кінцева мета Китаю — трансформувати західні демократії зсередини, використавши їхню відкритість та ліберальні цінності проти них самих. Субпідрядником Китаю в реалізації цієї стратегічної мети є путінська Росія. Вони разом використовують Глобальний Південь для оточення Західної цивілізації. Механізми «м'якої сили», які використовуються з цією метою, відомі: дипломатичний тиск, маніпулювання медіа, аналітичними центрами й університетами. У 2017–2021 роках брексит, розбрат у середині Європейського Союзу, президентство Д. Трампа в США відкрили перед Пекіном і Москвою стратегічну можливість розробити трансатлантичний альянс та колонізувати Європу. У листопаді 1996 р. Західноєвропейська організація з питань озброєнь опублікувала Меморандум про взаєморозуміння. Зазначений документ передбачав однакові правила для розміщення замовлень, описав механізм фінансування державами спільних військових науково-дослідницьких проєктів³⁴. Гострішою стала конкуренція між національними виробниками зброї. Американська модель діяльності військово-промислового комплексу залишається ліберальною. Оборонні компанії лише піддаються державному експортному контролю. Водночас великі корпорації жорстко конкурують між собою на внутрішньому та зовнішньому ринках. У Європейському Союзі зберігається ліберальність американської моделі, водночас Європейська оборонна агенція виконує функції єдиного замовника військової продукції для внутрішнього та зовнішнього ринків. Компанії конкурують між собою за отримання контрактів від агентства, а держави контролюють фінансові потоки³⁵.

Амстердамський договір 1997 р. поставив завдання посилення процесу формування спільної зовнішньої та оборонної політики Європей-

ського Союзу. Ставилися завдання захисту спільних цінностей, посилення безпеки союзу у всіх сферах, збереження миру. Серед головних інструментів зазначеної політики визначено: прийняття спільних стратегій, спільні акції, позиції, систематичне співробітництво. У квітні 1998 р. було створено європейський консорціум «ЕАДС» «Airbus», до складу якого увійшли: «DASA» (ФРН), «Aerospatiale» (Франція), «British Aerospace» (Британія), «Casa» (Іспанія). Це був важливий етап технологічної кооперації Європейського Союзу. Нарешті у липні 1998 р. шістька держав-засновниць європейського інтеграційного процесу підписали лист про наміри. Вони декларували спрощення процесу реструктуралізації оборонної промисловості³⁶. Відповідно до цього рішення в 1999 р. офіційно було створено «Європейську аерокосмічну оборонну компанію» (European Aeronautic Defence and Space Company — ЕАДС). На гельсінській зустрічі Європейського Союзу у грудні 1999 р. було легалізовано намір реалізації спільної зовнішньої та оборонної політики. Вибудовувалася бюрократична вісь військового планування Європейського Союзу: Комітет з питань політики безпеки (Political and Security Committee) та Військовий комітет Європейського Союзу (the European Union Military Committee — ЕУМС). Попри певну інституціоналізацію спільної оборонної політики, Європейський Союз витрачав на спільну аграрну політику та на фонди розвитку депресивних регіонів до 80 відсотків спільного бюджету, натомість на спільну зовнішню та оборонну політику — до 8,7 відсотків³⁷.

10–11 грудня 1999 р. на Гельсінському саміті ЄС верховним представником Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої та оборонної політики став Х. Солана. Планувалося створити 60 тис. корпус сил швидкого реагування. У 2003 р. його очолив фінський генерал Густав Хегглунд. Проте особливого ентузіазму щодо реалізації зазначеного плану не було. У грудні 2000 р. на саміті Європейського Союзу в Ніщі ухвалено рішення про потребу створення європейського військового антикризового потенціалу. Змінюються загрози безпеці. Прогнозується загострення боротьби за питну воду. З іншого боку, активнішим буде протистояння у сфері кібернетичної зброї. Наприклад, 2002 р. військові витрати країн Європейського Союзу склали 156 млрд дол. Однак реальний військовий потенціал Європейського Союзу оцінюється в десяту частину потенціалу США. Союзники завжди залишалися конкурентами. Американці не поспішали ділитися новими технологічними розробками навіть із найближчим союзником Великою Британією.

16 грудня 2002 р. Європейський Союз та НАТО підписали угоду, яка надала можливість використовувати потенціал НАТО у проведенні миротворчих операцій під командуванням Європейського Союзу³⁸. Головним інструментом захисту інтересів країн-членів Євросоюзу було визначено

сили швидкого реагування. Планувалося, що бойові тактичні групи, посилені батальйони (1500-2500 військових) повинні мати контрольний термін боєготовності 15 діб. Пріоритетними зонами відповідальності було визначено Балкани, Середземномор'я та Близький Схід.

Серйозну проблему розвитку військово-промислового комплексу Європейського Союзу становить роздробленість закупівель та дублювання у процесі розробки нових озброєнь. Основним власником найбільшого військово-промислового концерну Європи «ЕАДС» залишається німецький «Даймлер-Крайслер» (30% акцій), французький «Лагардер» (15% акцій), уряд Франції (15% акцій), іспанський концерн «СЕПІ» та приватні акціонери. У цей сектор пішов банківський капітал, страхові та пенсійні фонди. Банки ведуть рахунки та кредитують підприємства ВПК. Однак банківська криза впродовж 2008–2009 рр. суттєво обмежила можливості фінансування. Поряд із акціонерною формою та міжфірмовою кооперацією посилюється технологічна кооперація. Військово-технічна співпраця стала важливим додатковим фактором політичної європейської інтеграції, який у разі успішного розвитку може дати свої плоди. Заради цього 12 грудня 2003 р. було затверджено Стратегію безпеки Європейського Союзу під претензійною назвою «Безпечніша Європа у кращому світі»³⁹. Хоча більшість положень зазначеного документа має переважно декларативний характер, але вперше, спираючись на Стратегію, Європейський Союз провів військову операцію на території Колишньої Югославської Республіки Македонія відповідно до звернення македонського уряду та рішення Ради Безпеки ООН навесні 2003 р. Операція відома під кодовою назвою «Конкордія». Отже, впродовж 2003 р. Європейський Союз проводив перші «самостійні» миротворчі операції у Македонії та Конго. Після розширення Європейський Союз залишається надто диференційованим за ознаками потуги держав-членів. До його складу входять ядерні потуги Франція й Велика Британія та країни з символічним військовим потенціалом на кшталт Естонії або Люксембургу. До 2009 р. Чехія та Словаччина планували спільний підрозділ у 1200 чеських та 300 словацьких солдат, який має стати складовою частиною сил швидкого реагування Європейського Союзу.

Попри певні зрушення в питаннях організації спільної оборонної політики, Євросоюз залишався аутсайдером у питаннях фінансування військових витрат. За формальними статистичними даними, наприклад, у 2003 р. витрати США на утримання армії чисельністю 1,4 млн солдат складала 322,4 млрд дол., натомість 1,6 млн солдат у арміях на той час 15 країн-членів НАТО мали фінансування в обсязі лише 149,3 млрд доларів. У липні 2004 р. ухвалено рішення про удосконалення нормативних засад «Європейського агентства озброєнь». Воно покликано виступати в

ролі головного замовника озброєнь, фінансувати розробку нових європейських військових технологій, регулювати політичні правила гри у процесі погодження національних інтересів⁴⁰. У січні 2005 р. офіційно розпочалася робота «Європейського агентства озброєнь». Його учасниками є всі країни Євросоюзу, за винятком Великої Британії, Греції, Данії, Естонії, Латвії, Литви, Люксембургу, Мальти. Структура зазначеного агентства включає: Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки, виконавчого директора, адміністративно-господарський відділ, відділ із питань планування, відділ зі зв'язків із громадськістю. Також до складу «Європейського агентства озброєнь» входить Управління дослідження військових можливостей і технологічних досліджень та Управління військової промисловості й ринку озброєнь. У листопаді 2006 р. затверджена спільна програма оборонних досліджень на період 2007–2009 років. Перешкодою для діяльності залишаються фінансові обмеження. У червні 2005 р. «Європейське агентство озброєнь» заявило про намір концентрувати зусилля на інноваційних напрямках військово-промислового розвитку. Зазначимо, що в того ж 2005 р. Україна та Європейський Союз погодили спільну програму з контролю за експортом технологій та зброї масового ураження⁴¹. На жаль, до російської атаки проти України, яка вступила в активну стадію в лютому 2014 р., Європейський Союз так і не спромігся модернізувати оборонно-промислові комплекси країн-членів. Навіть після масштабування російської агресії проти України після 24 лютого 2022 р. елітам країн Євросоюзу не вистачило політичної волі, аби збільшити фінансування військових потреб та обрати стратегію модернізації військово-промислового комплексу.

Ключовою залишається проблема спроможності поглиблення європейської політичної інтеграції до рівня, за якого можливою стане ефективна спільна оборонна політика. Наприклад, «Ганза» могла зібрати військові сили, але за відсутності централізованого управління за несприятливих зовнішніх та внутрішніх умов, зрештою, вона прийшла до занепаду. НАТО та Європейський Союз не мають власних постійних збройних сил. Війська надаються в залежності від замовлення для виконання конкретних задач. Розроблені питання командування, планування операцій для подолання військових та невійськових кризових ситуацій за межами Європейського Союзу з використанням інструментів НАТО.

Три ключові статті Лісабонського договору 2007 р. мали надати чіткого виміру Європейській політиці оборони та безпеки (ESDP). Вони становили пряму загрозу євроатлантичним відносинам. Наприклад, стаття 1 (підрозділ 27) встановлює: «компетенція Союзу в сфері зовнішньої політики та безпекової політики буде охоплювати всі сфери зовнішньої

політики та всі питання, що стосуються безпеки Союзу, включаючи всі форми спільної оборонної політики, що може привести до спільної оборони». Крім цього, стаття передбачала «структурну співпрацю» щодо утворення військових формувань для виконання завдань різного рівня. Стаття про солідарність також передбачає взаємодію країн Європейського Союзу. Стаття 1 (підрозділ 49 с) проголошує «взаємну допомогу, якщо країна-член стала жертвою збройної агресії на свою територію, інші країни-члени будуть зобов'язані допомагати всіма засобами своєї влади у відповідності до статуту ООН»⁴².

Стратегічні пріоритети Європейського Союзу в 1990-ті роки стосувалися досягнення якісних результатів процесу інтеграції (створення монетарного союзу, запровадження спільної європейської грошової одиниці євро) та підготовки до розширення ЄС. Декілька хвиль розширення 2004 р., 2007 р., 2013 р. нівелювалися виходом Великої Британії з ЄС 2016 року. Ці процеси створили параметри кризових явищ у Європейському Союзі, які властиві 2020-м рокам. Ця криза проявилась у пробуксуванні стратегії європейської інтеграції багатьох швидкостей, внаслідок чого виникає декілька Європейських Союзів різної якості. Еліти Євросоюзу відкладають складний процес інституційних реформ заради створення європейської федерації як нової стратегічної мети. Вона детермінує нове поняття зовнішніх кордонів Європейського Союзу. Потрібне стратегічне терпіння. За всієї краси стратегії не варто забувати робити моніторинг результатів. Експерти німецького фонду «Наука і політика» прогнозували під час виборів нового складу Європейського парламенту новий порядок денний для Європейського Союзу⁴³. Навіть три роки масштабної російської агресії проти України (2022–2024) не сприяли збільшенню військових потужностей Європейського Союзу. Особливою популярністю у європейської громадськості не користується відновлення загального військового обов'язку.

1 грудня 2024 р. розпочала роботу Європейська комісія, у складі якої створено посаду європейського комісара з питань оборонної політики. Цю посаду обійняв литовець А. Кубілюс, відомий послідовний прихильник допомоги Україні. За всієї важливості персоналій, важливо створити інституційне забезпечення координації європейської оборонної промисловості. Обраний 47-й президент США Д. Трамп вимагає від європейських союзників по НАТО збільшити військові видатки на п'ять відсотків, але це вимагатиме перегляду засад функціонування європейських соціальних зобов'язань. Стратегічний вибір між «маслом і гарматами» ще треба буде зробити за всієї його політичної ризикованості.

У квітні 2025 р. Європейський Союз затвердив стратегію внутрішньої безпеки. Документ формує завдання з протидії тероризму, гібридним

загрозам, кібернетичній злочинності⁴⁴. 10 вересня 2025 р. голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляйен оголосила в Європейському парламенті доповідь «Про становище Союзу в 2025 році». Згаданий документ визначає пріоритетність безпеки Євросоюзу перед розширенням Євросоюзу. Було заплановано до 2030 р. витратити 800 млрд євро на зміцнення оборони Європейського Союзу⁴⁵. Зазначені тенденції свідчили, що посилення безпеки Європейського Союзу, а не його розширення, у середньостроковій перспективі є «великою стратегією» ЄС.

Фактично Європейський Союз не має чіткої «великої стратегії» спільної зовнішньої політики й політики безпеки та оборони. Відкритим є питання, чи здатен Європейський Союз достатньо озброїти Україну, створивши із неї фортецю на фронті з Євразією. Договори й гарантії мають термін придатності, який визначається зміною реальних інтересів суб'єктів, залучених до цих договорів і гарантій.

Формування «великої стратегії» має відбуватися на інституційній основі. Ця основа «розмивається» подвійною моделлю національної та транснаціональної політики в Європейському Союзі. Внаслідок цього Європейська Рада, Європейська Комісія, Європейський парламент покликані бути інституційними ініціаторами формування «великої стратегії». Корегування «великої стратегії» інспірується національними урядами країн-членів Європейського Союзу та проводяться в інститути ЄС через механізми міністерських нарад. В ідеальній моделі реалізація «великої стратегії» Європейського Союзу має бути консолідованим результатом функціонування національного і наднаціонального рівнів політики ЄС. У реальній політиці на етапах формування, корегування та реалізації «велика стратегія» стикається зі специфічними проблемами. Ці складнощі проявляють себе як у спільній зовнішній політиці ЄС, так і спільній оборонній політиці ЄС. Маркером готовності Євросоюзу до розширення може бути відображення його реальності в бюджеті на 2029–2034 роки. Це вже стосуватиметься Європейського парламенту, який буде обраний у червні 2028 року. Результат залежатиме від наслідків роботи Європейської комісії у 2024–2028 роках. Цей час припадає на каденцію 47-го президента США Д. Трампа, яка обіцяє бути не простою для євроатлантичних відносин. США і ЄС передусім мають обрати власну стратегію: недопущення російської перемоги, або забезпечення перемоги України. ЄС так і не спромігся дати відповідь на питання, чи він за поразку РФ у війні проти України. Негативна для України відповідь на це питання одночасно може бути стратегічною поразкою для самого Європейського Союзу, який у такий спосіб ризикує продемонструвати свою неспроможність забезпечити реанімацію європейської системи безпеки на засадах міжнародного права, а не російського права сили.

-
- ¹ Wessels W. Das politische System der Europäische Union. Wiesbaden, 2008. S.27.
- ² Droht unter Trump die nächste Energiepreiskrise für Europa? URL: <https://www.cicero.de/wirtschaft/verflusdigtes-erdgas-energiepreise-fur-europa>
- ³ Люттвак Е. Стратегія: логіка війни та миру. К., 2024. С. 5.
- ⁴ Там само. С. 87.
- ⁵ Там само. С. 149.
- ⁶ Там само. С. 178.
- ⁷ Там само. С. 343.
- ⁸ Фрідман Л. Стратегія: історія. Харків, 2024. С. 7.
- ⁹ Там само. С. 8–9.
- ¹⁰ Макфейт Ш. Нові правила війни. Перемога в епоху тривалого хаосу. К., 2023. С. 84.
- ¹¹ Потехін О., Клименко Ю. Геополітика проти безпеки. К., 2023. С. 484.
- ¹² Луук ван Міделаар. Перехід до Європи. Як континент став союзом. К., 2018. С. 10.
- ¹³ Там само. С. 105.
- ¹⁴ World Chaos and World Order: Conversations with Henry Kissinger. The Atlantic, December 2016. С. 10.
- ¹⁵ Ulrike Guerot. Warum Europa eine Republik werden muss. Bonn, 2017. S. 24.
- ¹⁶ Там само. S. 218.
- ¹⁷ Там само. S. 34.
- ¹⁸ Там само. S. 49.
- ¹⁹ Там само. S. 89.
- ²⁰ Там само. S. 240.
- ²¹ Мюррей Дуглас. Самознищення Європи. Імміграція, ідентичність, іслам. К., 2024. С. 44.
- ²² Raphael Bossong, Nicolai Ondarza. Stand der Integration. Zehn Zentralepolitische Projekte der EU und wie sie die Union verändern. SWP-Studie / 23.04.2024.
- ²³ Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин. К.: Київський університет, 2008. С. 190.
- ²⁴ Там само. С. 191.
- ²⁵ Там само. С. 192.
- ²⁶ Фукуяма Ф. Лібералізм і його протиріччя. К., 2023. С. 18.
- ²⁷ Потехін О., Клименко Ю. Геополітика проти безпеки. К., 2023. С. 33.
- ²⁸ EU Strategy on Citizen Security in Central America and the Caribbean. URL: https://www.ceas.europa.eu/sites/default/files/security_strategy_0.pdf
- ²⁹ New EU Cyber security Strategy and new Rules to make physical and digital strategy. <https://www.digital-strategy.ec.europa.eu/en/new/new-eu-cybersecurity-strategy-and-new-rules-make-physical-and-digital-entities-more>
- ³⁰ Delivering the European Green Deal. URL: <https://www.commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal-eu>
- ³¹ Maritime security strategy. URL: https://www.oceans-and-fisheries.europa.eu/ocean/blue-economy/other-sectors/maritime-security-strategy_en
- ³² Pact on Migrations and Asylum. URL: <https://www.commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum-en>
- ³³ Lang Joachim. Was «Bidenomics» für Deutschland und Europa bedeuten. URL: <https://www.cicero.de/wirtschaft/usa-biden-chine-eu-bidenomics-mittelklasse-industriepolitik>

³⁴ Memorandum of Understanding. Western European Union. Ostend Declaration. WEU Council of Ministers, 19 November 1996 // <http://www.weu.int/weag/weag>

³⁵ Volle Angelika, Weidenfeld Werner. Europäische Sicherheitspolitik in der Bewahrung. Bielefeld, 2000. С. 82.

³⁶ Letter of Intent. URL: <http://www.projects.sipri.se/exon/loi/lointent.html>

³⁷ Hoyer Werner, Kaldrack Gerd. Europäische Sicherheits und Verteidigungspolitik. Baden-Baden, 2002. С. 43.

³⁸ Agreement between the European Union and the North Atlantic Treaty Organization on the security of information. L80/37. URL: <http://www.europa.eu.int>

³⁹ Ein sicheres Europa in einer besseren Welt. Europäische Sicherheitsstrategie vom 12. Dezember 2003. URL: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSII DE.pdf>

⁴⁰ Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency // Official Journal of the European Union. L245/17.

⁴¹ Wessels Natascha. Non-proliferation Kooperation. Europäisch-ukrainische Exportkontrolle wider die Verbreitung von Massenvernichtungswaffen. Osteuropa. 2007. № 2–3. С. 305.

⁴² Gänzle Stefan, Sens Allen (Hrsg.) The Changing Politics of European Security: Europe Alone? New York. 2007. С. 42.

⁴³ Europawahlen 2024 und die nächste strategische Agenda der EU. URL: <https://www.swp-berlin-de>

⁴⁴ ProtectEU: Нова стратегія внутрішньої безпеки ЄС із фокусом на кібербезпеку. URL: <https://www.cybersec.net.ua/statti/846-nova-strategia-vnutrishnioi-bezbekey-es-iz-focusim-na-kiberbezbeke.html>

⁴⁵ State of the Union 2025. URL: <https://www.commission.europa.eu/strategy-and-policy/state-union/>

REFERENCES

1. Bossong, R., & Ondarza, N. (2024). *Stand der Integration. Zehn Zentralepolitische Projekte der EU und wie sie die Union verändern*. Berlin [in Deutsch].
2. Gänzle, S., & Sens, A. (2007). *The Changing Politics of European Security: Europe Alone?* New York [in English].
3. Fridman, L. (2024). *Strategia: istoria*. Harkiv [in Ukrainian].
4. Fukujama, F. (2023). *Liberalism i jogo protyrichia*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Guerot, U. (2017). *Warum Europa eine Republik werden muss*. Bonn [in Deutsch].
6. Hoyer, W., & Kaldrack, G. (2002). *Europäische Sicherheits und Verteidigungspolitik*. Baden-Baden [in Deutsch].
7. Luttwack, E. (2024). *Strategia: logika wojny i myru*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Mackfein, S. (2023). *Nowi pravila wjny*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Midelaar, L. (2021). *Nowa politika Ewropy*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Midelaar, L. (2018). *Perechid do Ewropy*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Murrey, D. (2024). *Samozmyshemja Ewropy*. Kyiv [in Ukrainian].
12. *Ukraina w postbipolarnij systemi mizhnarodnych widnosyn*. (2008). Kyiv [in Ukrainian].
13. Potechin, O., & Klimenko, Yu. (2023). *Geopolityka proty bezpeky*. Kyiv [in Ukrainian].
14. Volle, A., & Weidenfeld, W. (2000). *Europäische Sicherheitspolitik in der Bewahrung*. Bielefeld [in Deutsch].

15. Wessels, W. (2008). *Das politische System der Europäischen Union*. Wiesbaden, 2008 [in Deutsch].

16. Wessels, N. (2007). *Non-proliferation Kooperation. Europäisch-ukrainische Exportkontrolle wider die Verbreitung von Massenvernichtungswaffen. Osteuropa*. Berlin [in Deutsch].

Received: 8.05.2025. Approved: 30.09.2025. Published: 1.12.2025.